

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ

У статті розглянуто особливості нормативно-правового забезпечення професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України та їх вплив на професійну деформацію рятувальників.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, професійна деформація, фахівці аварійно-рятувальних підрозділів.

В статье рассмотрены особенности нормативно-правового обеспечения профессиональной деятельности специалистов аварийно-спасательных подразделений МЧС Украины и их влияние на профессиональную деформацию спасателей.

Ключевые слова: нормативно-правовое обеспечение, профессиональная деформация, специалисты аварийно-спасательных подразделений.

In the article the features of regulatory support of professional work of search-and-rescue services of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine and their influence are rotined on professional deformation of personality of rescuer.

Key words: regulatory support, professional deformation, rescuers of search-and-rescue services of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine.

Постановка проблеми. Динаміка сучасної професійної діяльності не залишає сумнівів, що професійне середовище людини найбільшою мірою впливає на формування її особистісних рис. Сьогодні, коли ми говоримо про професійну діяльність вчителя, міліціонера чи рятувальника, ми чітко уявляємо їх для себе у вигляді відмінних один від одного професійних типів, кожний з яких має свої специфічні риси. Це говорить про те, що кожна професія так чи інакше залишає на людині свій відбиток.

Специфіка професійної діяльності рятувальника дозволяє віднести її до числа професій, які найбільшим чином впливають на особистісні зміни фахівця, обумовлюючи його деформацію. Враховуючи виконання певної технічних операцій під час виконання завдань за призначенням, а також надвисоку мету та «психологічну вартість» професійної діяльності рятувальників, вважаємо за доцільне розширити межі класичного розподілу професійних сфер та віднести професійну діяльність працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України до сфери «людина-техніка-людина» [1; 2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретико-методологічних засад формування професійної деформації, у тому числі серед фахівців екстремального профілю діяльності, дозволяє дійти висновку, що специфічні зміни, які складають основу

професійної деформації, визначаються взаємовпливом професійної діяльності та індивідуальних особливостей працівників [2; 4; 6; 7].

Беззаперечно, основна специфічна відмінність професійної діяльності фахівців АРП МНС України – рівень власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей – виступає найважливішим чинником формування деформаційних змін. При цьому, психоемоційні та фізіологічні навантаження, що зумовлені об'єктивними факторами діяльності, значною мірою сприяють викривленню професійних та особистісних якостей та розвитку професійної деформації вищезазначених фахівців. Саме тому вважаємо за доцільне особливості прояву деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України досліджувати на трьох рівнях, а саме:

1) рівні макроаналізу, що характеризує особливості деформаційних змін у працівників АРП з урахуванням впливу об'єктивних чинників професійної діяльності, які зумовлюють специфіку кожного конкретного виду діяльності у межах АРП МНС України;

2) рівні серединного аналізу, що розкриває сутність деформаційних змін крізь призму особистісних властивостей фахівців;

3) рівні мікроаналізу, що на основі вивчення поведінкових особливостей визначає ризик виникнення професійної

деформації в межах кожного конкретного виду діяльності працівників АРП МНС України [2].

Метою статті є дослідження особливостей правового забезпечення фахівців кожного конкретного виду професійної діяльності у межах АРП МНС України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження професійної деформації на рівні макроаналізу полягає у вивченні об'єктивних факторів професійної діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, які впливають на розвиток професійної деформації її носіїв. Саме тому нами було проведено детальний аналіз нормативно-правового забезпечення, що регулює професійну діяльність працівників АРП МНС України.

В межах аварійно-рятувальних підрозділів МНС України виділяють чотири основних підрозділи:

- 1) працівники аварійно-рятувальних підрозділів МНС України;
- 2) працівники пожежно-рятувальних підрозділів МНС України;
- 3) працівники піротехнічних підрозділів МНС України;
- 4) працівники водолазних формувань МНС України;

Спираючись на піраміду потреб особистості А. Маслоу, згідно з якою вищі потреби можуть спрямовувати поведінку особистості лише в тій мірі, в якій задоволені її нижчі потреби, ми проаналізували нормативно-правову базу професійної діяльності рятувальників на предмет забезпечення державою соціальних гарантій працівникам АРП МНС України.

Згадаємо потреби за ступенем їх домінування чи необхідності: 1) фізіологічні потреби; 2) потреба в безпеці та захисті; 3) потреба у соціальних зв'язках; 4) потреба у визнанні та оцінці (у самоповазі); 5) потреба у самоактуалізації – реалізації потенцій, здібностей та талантів особистості. Нижчі потреби в ієрархії (більш важливі – фізіологічні потреби, потреба у безпеці та соціальних зв'язках) повинні бути розумно задоволені перш, ніж потреба вищого рівня стане домінантою спонукальних сил та поведінки особистості. Піраміда побудована на основі принципу відносного пріоритету актуалізації мотивів, тобто чим вищий

рівень мотиву, тим менше життєво необхідними є відповідні потреби, тим довше можна затримувати їх реалізацію. До тих пір поки не задоволені нижчі потреби, вищі залишаються відносно не важливими. З моменту реалізації нижчі потреби втрачають мотивуючу силу, а з підвищенням рівня потреб підвищується готовність до більшої активності.

Отже, нестача благ, блокада базових та фізіологічних потреб у їжі, відпочинку, соціальній безпеці приводить до того, що ці потреби стають для особистості домінуючими. Тільки коли базові первинні потреби задоволені, тоді особистість може задовольняти вищі потреби – здійснювати метамотивацію (потреби в розвитку, розумінні власної діяльності, пошуку сенсу свого життя, самореалізації).

Під час довготривалого виконання професійної діяльності багатьом фахівцям присутні так звані «неврози існування», коли людина перестає розуміти мету свого існування. Незадоволення таких метапотреб викликає глибинну деформацію або метапатологію. Проявами метапатології можуть бути такі деформаційні процеси як апатія, цинізм та відсторонення від найближчого соціального оточення.

Невідповідність між вимогами професії до фахівця та забезпеченням гідного рівня захищеності з боку соціально-правового аспекту, на наш погляд, створює перші передумови розвитку професійної деформації серед персоналу аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Саме тому наше дослідження було присвячено аналізу чинного законодавства з метою з'ясування забезпечення державою соціальних гарантій кожного конкретного виду діяльності в межах АРП МНС України та виявлення найбільш уразливих потреб, незадоволення яких буде вести до формування відповідних деформаційних змін особистості фахівця. Так, нормативно-правове забезпечення як гарант професійної діяльності працівника повинне сприяти задоволенню фізіологічних потреб, не може завдавати збитку соціальному статусу особистості, оскільки професійна діяльність не повинна бути руйнівною для психічного та фізичного здоров'я, а навпаки – повинна сприяти всебічному розвитку особистості працівника. Результати даного аналізу представлено у таблиці 1.

Питання психології

Таблиця 1

Забезпечення базових потреб особистості відповідно до нормативно-правового забезпечення професійної діяльності працівників АРП МНС України

№ з/п	Потреби	Вид спеціалізації у межах АРП МНС України (можливості задоволення та відображення у нормативних документах)			
		Пожежно-рятувальні підрозділи	Аварійно-рятувальні підрозділи	Піротехнічні підрозділи	Водолазні формування
1	Фізіологічні потреби	+	±	±	±
		(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки; ст. 21, 23, 23-1, 24, 29, 30, 33, 36 ЗУ «Про пожежну безпеку» N 3745-ХІІ від 17.12.93р.)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 рр.; Угода на 2006-2007 рр.)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки)
2	Потреба в безпеці та захисті	+	+	-	±
		(Постанова Кабміну від 25 лютого 2009 р. № 156; Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. № 1454-р; ЗУ N 3745-ХІІ від 17.12.93р.; ст.22 ЗУ «Про пожежну безпеку» № 3745-ХІІ від 17.12.93р.)	(Постанова Кабміну від 25 лютого 2009 р. №156)		(Постанова Кабміну від 25 лютого 2009 р. №156)
3	Потреба в соціальних зв'язках	±	±	±	±
		(Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. №1454-р; Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. № 138-р)	(Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. №1454-р; Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. №138-р)	(Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. №1454-р; Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. № 138-р)	(Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. №1454-р; Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. №138-р)
4	Потреба у визнанні та оцінці (у самоповазі)	±	+	-	±
		(ст.12 ЗУ «Про пожежну безпеку» № 3745-ХІІ від 17.12.93р.; Указ Президента України №830/2008)	(Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. № 138-р; Указ Президента України №830/2008)	(Указ Президента України №830/2008)	(Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. № 138-р.; Указ Президента України №830/2008)
5	Потреба в самоактуалізації	±	+	±	±
		(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки; Розпорядження Кабміну України від 2 грудня 2009 р. № 1454-р; Розпорядження Кабміну України від 11 лютого 2009 р. №138-р)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки)	(п.5 з виконання Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки)

Аналіз нормативно-правового забезпечення працівників кожного конкретного виду професійної діяльності в межах аварійно-рятувальних підрозділів МНС України дозволив виявити низку неузгодженостей між вимогами до фахівця з боку професії та забезпеченням реалізації основних потреб особистості.

Реалізація фізіологічних потреб диференційовано забезпечується серед працівників пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних підрозділів МНС України (ЗУ «Про пожежну безпеку» та Угода між МНС України й Об'єднанням первинних профспілкових організацій Державної спеціальної аварійно-рятувальної служби МНС України). Оплата праці, трудових і соціальних гарантій працівників піротехнічних підрозділів та працівників водозащитних формувань чинним законодавством передбачена лише в межах діяльності АРП без урахування специфіки кожного конкретного виду діяльності (Постанова Кабміну «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки»), що створює передумови формування професійної деформації цих фахівців вже на макрорівні.

Забезпечення потреби в безпеці та захисті передбачено для працівників пожежно-рятувальних підрозділів (Постанова Кабміну «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки», Розпорядження Кабміну України «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту на 2010 рік», ЗУ «Про пожежну безпеку»), працівників аварійно-рятувальних підрозділів (Постанова Кабміну «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки», працівників водозащитних формувань (Постанова Кабміну «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки»). Забезпечення соціального захисту окремо для працівників піротехнічних підрозділів з урахуванням специфіки їх професійної діяльності чинними нормативно-правовими актами не передбачено.

Потреба в соціальних зв'язках реалізується серед працівників АРП найменше: Розпорядження Кабміну України

«Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту на 2010 рік» та Розпорядження Кабміну України «Про запровадження на Першому національному каналі телебачення щотижневої програми з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та безпеки життєдіяльності» не передбачає диференційованого забезпечення потреби з урахуванням специфіки діяльності, що зумовлює розвиток професійних деформаційних змін.

Реалізація потреби в самоповазі повною мірою забезпечується серед працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України (Розпорядження Кабміну України «Про реорганізацію МНС аварійно-рятувальних та спеціальних загонів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в спеціальні регіональні центри швидкого реагування зазначеної Служби»), у меншій мірі – серед фахівців пожежно-рятувальних підрозділів МНС України (ЗУ «Про пожежну безпеку») та працівників водозащитних формувань (Розпорядження Кабміну України «Про підготовку у 2010-2012 роках науково-дослідних робіт щодо визначення зон можливого затоплення від паводків (повеней) та руйнування гідроспоруд усіх відомчих водосховищ»). Забезпечення реалізації потреби у визнанні та оцінці, окрім загального для всіх фахівців у межах АРП Указу Президента України «Про День рятувальника», для працівників піротехнічних підрозділів чинним законодавством не передбачено.

Реалізація потреби в самоактуалізації забезпечується для всіх працівників АРП завдяки дії Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки та окремо для працівників аварійно-рятувальних підрозділів (Розпорядження Кабміну України «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту на 2010 рік»). Враховуючи той факт, що потреба у самоактуалізації властива лише для 3-5% особистостей, то розробка нормативно-правової бази з даного напрямку меншою мірою потребує подальшого вдосконалення.

Отже, обмежене фінансування, недостатнє матеріально-технічне оснащення, неузгодженість актів законодавства та недосконалість системи нормативно-правового забезпечення працівників кожного конкретного виду професійної

Питання психології

діяльності в межах АРП МНС України дозволяє виокремити об'єктивні фактори, що на макрорівні викликають професійні деформаційні зміни працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що найповніше реалізація базових потреб особистості (соціальних гарантій) регламентована чинним законодавством для працівників аварійно-рятувальних підрозділів меншою мірою – для працівників піротехнічних підрозділів. Усвідомлення фахівцем забезпечення державного соціального захисту відповідним чином характеризує внутрішній стан особистості у професії. Так, фахівці аварійно-рятувальних та піротехнічних підрозділів утворюють групу, що характеризується меншим ступенем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей. При цьому потреби піротехніків найменш забезпечуються. Цілком імовірно, що їх рівень власної відповідальності виступає своєрідною відповідною реакцією на забезпечення соціального захисту з боку держави. Тому вірогідно, що підвищенні соціальної значущості професії в державі сприятиме підвищенню рівня власної

відповідальності цих фахівців, що можливе лише після вдосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує їх діяльність.

Працівники пожежно-рятувальних підрозділів та водолазних формувань утворюють групу з високим рівнем власної відповідальності за збереження життя та здоров'я інших людей, при цьому нормативно-правове регулювання професійної діяльності водолазів не диференційоване, тобто специфіка їх діяльності не відображається чинним законодавством, хоча саме рятувальники-водолази працюють у найбільш незвичних для людини ізоляційних умовах. Тому припущення, що саме ці фахівці в процесі реалізації своєї професійної діяльності будуть зазнавати найбільш глибоких деформаційних змін особистості, є мотивованим.

Таким чином, дослідження професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України на рівні макроаналізу дозволило окреслити основні об'єктивні фактори, що потенційно створюють «прокрустове ложе» та сприяють подальшому розвитку деформаційних змін у зазначених фахівців.

Література

1. Кризова психологія: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. К85 – Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2010. – 383 с.
2. Куфлієвський А.С. Соціально-психологічні детермінанти розвитку синдрому «вигорання» серед працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / А.С. Куфлієвський. – Харків, 2006. – 22 с.
3. Магда В.А. Особливості професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.09 / Магда Вікторія Анатоліївна. – Х., 2011. – 233 с.
4. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичні та прикладні аспекти): Монографія / Медведєв В.С. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 1996. – 192 с.
5. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: Підручник / За заг. ред. проф. В.П. Садкового. – Х.: УЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2009. – 244 с.
6. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: [монографія] / Євген Михайлович Потапчук. – Хмельницький : вид-во Національної академії ДПСУ, 2004. – 323 с.
7. Склень О.І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Склень Олексій Іванович. – Х., 2008. – 198 с.